

УТОПИЧНИ БЪЛГАРИИ: ЛИТЕРАТУРНИ ПРОЕКТИ И ПОЛИТИКА

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ. ОСТРОВЪТ КАТО ОТСЪСТВАЩА ДЪРЖАВА

Ванина Маноилова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Сирма Данова (научен ръководител)

Пенчо Славейков е роден в Трявна през 1866 г. Част е от колоритното и многодетно семейство на Ирина и Петко Славейкови. Интересът му към литературата е свързан именно с личността на бащата. Покрай неговото богато творчество, пътувания, преводи Пенчо Славейков се изгражда като ерудирана личност. Това, което физически отличава Пенчо от останалите негови връстници, е ранният му трагичен сблъсък със съдбата. Бележитата 1884 г. остава траен отпечатък до края на живота му. Сам отбелязва, че замръзването на река Марица го е направило поет (срв. Кирова 2018: 49).

В поредица от трудни години, свързани с болестта, Пенчо Славейков пътува често за лечение в чужбина. През това време чете много чужди автори, което спомага не само за неговото развитие, но и за душевната му борба с препятствията.

През 1892 г., когато следва философия в Лайпциг, си поставя за задача да разшири светогледа си и поради тази причина присъства в избрани занятия. Чрез тях добива повече познания по естетика, започва силно да се интересува от немската литература и нейните поети, които превежда. Влияе се основно от Фридрих Ницше, Хайнрих Хайне, Артур Шопенхауер, Йохан Гьоте, Хенрик Ибсен.

Пенчо Славейков има важна роля в развитието на модернистичната българската литература. Творчеството му е разнообразно, но като писател нерядко бива неразбран от читатели и критици. Независимо от това обаче той не се отказва, защото се стреми да постигне съвършенство. Неведнъж се самоопределя като първожрец и месия в литературата.

Като част от кръга „Мисъл“ става емблематичен за ранния български модернизъм. Радикално нова за българската литература се явява антологията „На Острова на блажените“ (1910 г.), твърде интересен литературен проект, който представлява мистификация на цяла национална литература.

Пенчо Славейков сякаш по заобиколен начин рисува българската действителност. Книгата представя деветнадесет поети, които са хетероними на самия автор (Иво Доля, Доре Груда), на близки до него хора (Силва Мара, Стамен Росита, Бойко Раздяла, Боре Вихор) или на автори, с които е в конфликт (Велко Меруда, Нено Вечер). Местата, от които произлизат, са представени с измислени от автора топоними (Артаня, Овеилвес, Антварт), а пространството, което обитават, е ограничено откъм културни институции. Книгата съчетава модела на антологията с принципа на мистификацията. От една страна, ясно се вижда опит за автоантология с поредица от избрани произведения от самия Славейков, приписани на несъществуващи автори. Към стихотворенията при всеки от тях добавя и измислени биографии, отправящи към конкретни български реалии. Още в предговора става ясно намерението на Пенчо Славейков да се представи за чужденец, играещ ролята на преводач на поети, които живеят на Острова на блажените. С ирония показва неудовлетворението си от литературата по негово време, която сякаш е в забавен

растеж. Недоволството от това, че през 1904 г. е печатал друга антология¹, която в чужбина е възприета и оценявана, а в България остава незабелязана. Като „преводач“, Славейков създава собствен мистериозен лабиринт, който само блажените биха преминали и разкрили. Мистификацията е точно това – игра на прикритие. Затова в същината на антологията присъства играта с идентичности.

При Пенчо Славейков доминира култът към вечното, към безсмъртието в изкуството (Кирова 2018: 78). Именно в неговото творчество присъства появилата се още в древността митологема за Острова на блажените. Като се започне от „шумеро-акадския мит за потопа и героят Зиусудра, преминем през „Одисея“ на Омир, и се стигне до борци като Ахил и крал Артур (Неделчев 1987: 35-36). Фикционалният Остров на блажените представя утопично място, където писатели и хора на изкуството блаженстват в атмосферата на идилична природа. Това е място, където културата не вирее.

Със социологическа прецизност и с присъщата си духовитост преводачът характеризира актуалната действителност посредством твърде снижаващи етикети за островните институции. В нея срещаме описания на Дружеството против вестниците, основано от Чевдар Подрумче; Анвартският университет, дето мъдреци „сушат сливи на месечина“ (Славейков 1958: 220); Книжовното дружество – „менажерия за юридически и филологически животни и единствени нещастници на Острова на Блаженните“ (Пак там, с. 226); Централната държавна метеорологическа станция в Артания и др. Не бива да забравяме и празната фигура на публичността. Пародийните жестове са удар срещу недиференцираната култура. Фигурата на даскала се явява представителна за такава култура, поне според Китан Дожд: „Даскалът е учебникар, кооператист, социалист, общоделец...“ (Пак там, с. 52). Учителството не просто репрезентира държавния авторитет, възпитаващ принадлежност към обществото, а и обхваща почти напълно четящата публика. Така културните институции изглеждат пределно отсъстващи на Острова на блажените. Нещо повече, личи отсъствието и на самата държава.

Единственото културно средище, което стои извън този пародиен ред, е театърът. Славейков „вижда театъра като медиатор на превръщането на народа в нация“ (Данова 2016: 183). Желаете да го преименува в „национален“ и да вмени на държавата финансова отговорност към него. По този начин театърът ще се превърне в добре организирана институция, различна от случайното съществуване на възрожденското позорище.

„На Острова на блажените“ може да се мисли като една художествена реализация на случилата се литературна платформа на кръга „Мисъл“, в която важен център е именно европеизирането на българската литература. Въпреки настойчивото настояване на авторите от „Мисъл“, че литературата като изкуство трябва да се отдели от живота, Славейков вижда еманципацията ѝ посредством неразривната му връзка с него.

Единствените две действителни фигури в антологията са Иван Вазов и самият Пенчо Славейков (Данова 2016: 166). Двамата автори са в дългогодишен конфликт. Двигателят на техния сблъсък е противопоставянето между „млади“ и „стари“, а именно – кръгът „Мисъл“ срещу Вазов. Участниците в кръга „Мисъл“ не го признават за народен поет, тъй като не приемат битовия реализъм, с който продължава да си служи. Като модернисти задачата им е да променят българската литература. Между двете страни има

¹ *The Shade of the Balkans* – антология на българските народни песни, издадена на английски език в Лондон през 1904 година.

множество писмени нападки – от статии и отделни произведения до създаването на мистификации и груби изказвания.

За Пенчо Славейков антологията е начин да изрази неудовлетвореността си от състоянието на държавата и културата, в която пребивава, но и опит да постави себе си в центъра на една национална литература. Негов постоянен ипостас е творецът, въпреки че сменя маските му с всеки хетероним. Мистификацията не би могла да функционира като критика на културата без скрепяване на разказа към реални от съвременността.

В този смисъл „На Острова на блажените“ е експериментална книга, пронизана от самоирония. Авторът, самонадеяно положил в себе си в центъра на въобразена национална литература, демонстрира категоричното си неудовлетворение от състоянието ѝ. Модерната култура е задача на настоящето. Така, тази книга, написана в края на живота на Славейков, с неприсъща за българската литература ведрост и шеговитост, всъщност може би представлява тъжно-мъдра картография на една отсъстваща държава.

Цитирана литература:

Данова 2016: Данова, С. *Кралят физиономист. Автотекстуалност и авторепрезентиране в творчеството на Пенчо Славейков*. София, 2016.

Кирова 2018: Кирова, М. *Българска литература от Освобождението до Първата световна война*. Част 2. София, 2018.

Курташева 2012: Курташева, Б. *Антологии и канон: антологийни модели на българската литература*. София, 2012.

Неделчев 1987: „На Острова на блажените“ като сложен израз на българския литературен персонализъм. Неделчев, М. *Социални стилове, критически сюжети*. София, 1987.

Пенев 1985: Пенев, Б. *Студии, статии, есета*. Ред. И. Радев. София, 1985.

Славейков 1958: Славейков, П.П. *На Острова на блажените. // Пенчо Славейков. Събрани съчинения*. Том 2. София, 1958.